

Ennen ja nyt - Historian tietosanomat

Dekadentteja tuntemuksia ja lopun tunnelmia kahdella maalla – Raportti konferenssista *End Games and Emotions: The Sense of Ending in Modern Literature and Art*, 15.–18.8.2017, Tallinna & Helsinki

Kirjoittanut Ringa Takanen
Julkaistu 2017-09-29 13:09:54

Elokuussa 2017 järjestettiin Tallinnassa ja Helsingissä konferenssi *End Games and Emotions: The Sense of Ending in Modern Literature and Art*. Nelipäiväinen konferenssi toteutettiin Tallinnan ja Helsingin yliopistojen sekä Viron tiedakatemia Underin ja Tuglaksen kirjallisuuskeskuksen yhteistyönä. Kahden pääkaupungin välille jaettu monitieteinen konferenssi oli malliesimerkki toimivasta yhteistyöstä tutkijoiden ja naapurimaiden välillä.

Konferenssin päiväohjelma koostui neljästä keynote-esityksestä ja 18 rinnakkaisesta sessiosta. Osallistujia oli kattavasti eri puolilta maailmaa, Euroopan ja Pohjois-Amerikan lisäksi Pakistanista, Kiinasta ja Australiasta asti. Sessioiden aihepiireissä oli runsaasti vaihtelua. Pääosin yhteisenä nimittäjänä olivat avainteemat: Fin de siècle, dekadenssi ja emootiot. Fokus oli negatiivisissa tunteissa, mutta myös positiivisten ja negatiivisten emootioiden yhteen kietoumissa. Esitelmässä riitti molempia. Kirjallisuustieteet olivat hallitsevasti edustettuna, mutta myös visuaalisen kulttuurin tutkijoita oli huomattavasti läsnä.

Suurin osa esityksistä keskittyi 1800-1900-lukujen taitteeseen. Tosin poikkeuksiakin oli. Erikoispaneelissa "The Affect in Crime Fiction" Aino-Kaisa Koistinen (Jyväskylän yliopisto), Andrea Hynnen (Turun yliopisto) ja Tiina Mäntymäki (Vaasan yliopisto) tarkastelivat sosiaalisen sukupuolen, etnisyyden ja ihmisyyden kysymyksiä rikoskirjallisuudessa ja TV-sarjoissa. Laura Piipon (Jyväskylän yliopisto) aiheena olivat liiallisuuden tai ylettömyyden affektit nykykirjallisuudessa. Amel Kaabi (Tallinnan yliopisto) piti esitelmän "Veiling and Unveiling: Women in Shame" islamilaisista naiskäsitteistä. Ohjelmassa oli myös kaksiosainen sessio "Apocalyptic, Dystopia, Utopia", jonka ensimmäisessä osassa professori Jane Ekstam (Østfold University College, Norja) käsittelee Lois Lowryn nuorille suunnattua utopia-dystopiatarinaa *The Giver*. Mikko Mäntyniemi (Tampereen yliopisto) tarkasteli esitelmässään "Visions of the End" yhdysvaltalaisia suurvälitien blogosfäärejä, joiden jäsenet ja lukijat varustautuvat suureen katastrofiin ja läntisen sivilisaation loppuun muun muassa rakentamalla bunkkereita, harjoittelemalla erätaitoja ja ostamalla suuria erä purkki ruokaa.

Ensimmäiset päivät, 15. – 16.8. vietettiin Tallinnan yliopistolla, missä kuultiin monta mielenkiintoista puheenvuoroa. Tiistaina oli iltavastaaotto Tallinnan yliopistolla, jonka avasi yliopiston rehtori Tiit Land. Keskiyöllä kävimme tutustumassa Taidemuseo Kumun näyttelyyn *Värien kapellimestarit. Musiikki ja modernius Viron taideteossa*, jota esitteli näyttelyn kuratorint yhdysvaltalainen Bart C. Pushaw. Näyttely täydensi teemoiltaan hyvin konferenssiohjelmaa. Torstai- ja perjantai-iltana konferenssi siirtyi Helsinkiin, missä ohjelma jatkui 17.8.-18.8.

Käynti taidemuseo Kumussa täydensi konferenssin ohjelmaa. Kuva: Ringa Takanen.

Sosiaalisen sukupuolen emootiot

Ensimmäisenä päivänä erityisen kiinnostavana sessiosta jäi mieleen Eva Eglāja-Kristsonen (Latvian yliopisto) esitelmä, jossa tarkasteltiin nuorta naispuolista leskeä emotionaalisena uhkana latvialaisessa 1900-luvun alun kirjallisuudessa. Eglāja-Kristsonen totesi suhtautumisen naisen leskeyteen olleen ambivalenttia. Lesken representaatiota hyödynnettiin muun muassa sotapropagandassa. Samalla nuori leski nähtiin uhkana yhteisön moraalille, minkä vuoksi häntä kirehdyttiin uudelleen naimisiin. Naispuolinen leski kuvattiin kirjallisuudessa usein noin 30-vuotiaana pienten lasten äitinä, ja samalla seksuaalisten halujensa viemänä hahmona, joka tavallisesti kuoli tarinan lopussa.

Kiinnostava oli myös Viola Parente-Čapková (Turun yliopisto & Charles University, Praha, Tšekki) näkemys suosta sukupuolittuneena dekadenssin maisemana suomalaisessa 1800-luvun lopun kirjallisuudessa. Parente-Čapková näki soiden assosioituvan kirjallisuudessa ja tarinoissa pimeään ja vaaralliseen, ihmismielen alitajuntaan ja yöpuoleen. Kosteikat olivat pahan näyttämönä jo Dantella, Miltonilla ja Ibsenillä. Parente-Čapková toi varsin ajatuksia herättävästi esille, miten suot peittävät 30% Suomen pinta-alasta, mutta loistavat poissaolollaan kansallisromanttisessa metsien ja järvien kuvastossa. Suo nähtiin liminaalisena ja marginaalisena anomaliana, joka tuli tuoda sivistyksen piiriin. L. Onervan teoksen *Mirdja* (1908) suo, johon päähenkilö vajoaa, oli tutkijalle vahvan metaforinen.

Viola Parente-Čapková kertoo tutkimuksestaan. Kuva: Ringa Takanen.

Tutkija Kai Stahl (Turun yliopisto) käsittelee samassa sessiossa virolaisen Natalie Mein (1900-1975) nais- ja mieskuvia. Stahl toi esille vuosisadan vaihteen miespuolisten taiteilijoiden tavan kuvata aikalaisnainen alastomana sfinksinä, eläimellisenä *femme fatale*na samaan aikaan kun mies esitettiin kulturellina dandyna. Mein teos *Night* (1921) tuntuikin kommentoivan tätä jaottelua. Stahl kuvaili teoksen naisshahmon vaikuttavan tyhjältä, dandymaisena taiteilijan tiedolla täytettävältä kuorelta. Natalien Mein piirtämä *Sfinks* (1918) rikki luokittelua. Se assosioitui Kleopataraan, kuninkaalliseen toimijaan, muistuttaen vuotta aiemmin ilmestyneen mykkäelokuvan Theda Baraa.

Myöhemmässä sessiossa tutkija Lola Annabel Kassin (Tallinnan yliopisto) esitelmää seksuaalisuuden, kuoleman ja väkivallan dekadenteista kuvauksista saman aikakauden virolaisessa taiteessa osittain jatkoja ja osin täydensi eri näkökulmasta Stahlin esittelemää tematiikkaa.

Kai Stahl pitämässä esitelmää. Kuva: Ringa Takanen.

Vahvoja affekteja

Professori Juliet Simpson (Coventry University, UK) piti kiinnostavan alustuksen goottilaisen taiteen roolista eroottisen affektin laukaisevana tekijänä ja dekadentin vision keskeisenä osana ranskalaisen kirjailijoiden Joris-Karl Huysmansin (1848-1907) ja Maurice Barrésin (1862-1923) teksteissä. Charles-Marie-Georges Huysmansin tunnetuin romaani *À rebours* (1884) assosioi hänet dekadenttiin kirjallisuusiikkeeseen. Kirjailija, toimittaja ja poliitikko Auguste-Maurice Barrès tuli tunnetuksi aistinautintoja ylistävän trilogiansa *Le Culte du moi* (1888) kautta. Etenkin Barrésin kiinnostuksen kohteena oli goottilaisen taiteen ruumiillisuus ja sen kyky luoda eroottisia, väkivaltaisia ja ylenpalttisia tunteita ja tunnelmia.

Simpsonin esityksessä oli metodologisia ja käsitteellisiä yhtymäkohtia omaan esitelmäni, jossa käsitteelin tapaustutkimuksena suomalaisen taiteilija Alexandra Frosterus-Sältinin Maria Magdalena (1837-1916)-aiheisten alttaritaulujen affektiivisuutta. Esitykseni Frosterus-Sältinin alttaritaiteesta toi esille suomalaista naisosaamista ajalta, jolloin suurin osa alttaritaulumaalareista oli miehiä. Frosterus-Sältin teki kaksi kolmasosaa aikansa alttaritauluista Suomessa. Tämä naispuolisen taiteilijan vahva läsnäolo monumentaalimaalauksen alalajin kentällä 1800-luvun lopussa tuli kansainvälisessä konferenssissa osalle positiivisena yllätyksenä.

Ringa Takasen esitelmä. Kuva: Kai Stahl.

Postdoc-tutkija Tomáš Jirsa (Palacky University, Olomouc, Tšekki) käsittelee kasvottomuuden ja muodottomuuden teemoja modernistisessä kirjallisuudessa affektiivisena voimana, jonka kautta käsiteltiin sotakokemuksia. Tästä esimerkkinä hän toi esiin etenkin Gaston Lerouxin (1868-1927) *Oopperan kummituksen* (*Le Fantôme de l'Opera*, 1910) ja Richad Weinerin (1884-1937) novellin *The Erased Face* (1919). Weinerin tekstin keskiössä on ovaalin muotoinen pää, jolta puuttuvat kaikki inhimilliset piirteet siviili lukuun ottamatta. Kirjallisuuden kauhua herättävät epämuodostuneet tai "kasvottomat" kasvat voi Jirsan mukaan nähdä suhteessa ihmisiin, jotka olivat saaneet ensimmäisessä maailmansodassa suuria vaurioita kasvohiinsa (*gueules cassées*).

Kiinnostava oli myös Merlin Kirikalin (Tallinnan yliopisto) esitelmä virolaisen kirjailija Johannes Semperin (1892-1970) psykologisen romaanin *Kateus* (1934) affekteista sekä Philip Ross Bullockin (University of Oxford, UK) esitys venäläisen avant-garden perinnöstä Vladimir Sharovin (s. 1952) romaaneissa. Aalto-yliopiston professori Helena Sederholm puolestaan vei keskustelun affekteista uudelle tasolle esitelmässään "Life as an Avant-Garde Medium". Johdattavan provokatiivisen käsitteellisen historia-osion jälkeen Sederholm esitteli tämän hetken biotekniikan ja taiteen monitulkintaisia ja rajoja tunnustelevia yhteen sulautumia, joissa ihmiskeho toimii taiteen ja teknologian alustana ja kokeilukenttänä. Vaikuttavana esimerkkinä taiteilija Sterlacin (s. 1946) *Ear on Arm* (2008), jossa hän konstruoi leikkauksin omasta ihostaan korvan käsiarteensa.

Modernin melankolia

Konferenssin viimeisessä sessiossa tarkasteltiin eri näkökulmista modernin kokemukseen ja dekadenssin liittyneitä melankolian tuntemuksia 1800-1900-lukujen vaihteen kirjallisuudessa. Tšekkiläinen professori Alenka Jensterle-Doležal (Charles University, Praha) käsittelee slovenialaisten runoilijoiden Srečko Kosovelin (1904-1926) ja Miran Jarcin (1900-1942) ekspressionistisen runouden traagisia näkyjä. Meri oli vahva symboli molemmille runoilijoille, jotka käsitelivät runoissaan visioimaansa länsimaisen sivilisaation tuhon uhkaa uppovien laivojen ja hukuvien ihmisten muodossa.

Hanna Karhu Helsingin yliopistosta puolestaan esitteli suomalaisen runoilija Otto Mannisen (1872-1950) julkaisemattomia runolunnonksia ja analysoi niissä ilmeneviä melankolian ja pettymyksen tunteita. Myös Mannisella oli keskiössä modernin subjektin kriisi, mikä mmeni luonnonksissa synkemmin sävyin kuin lopullisissa teoksissa. Stefano Evangelistan (Trinity College, Oxford, UK) esitys käsittelee Lafcadio Hearmin (1850-1904) vanhaa Japania tarkastelevia, folkorea ja matkakertomusta yhdisteleviä kirjoituksia, joissa taas melankolian ja nautinnon tunteet sekoittuivat toisiinsa. Session lopuksi Antti Ahmala (Helsingin yliopisto) toi melankolian ja tuhon visiot nykyhetkeen käsitellessään eräiden kohua herättäneiden suomalaisten esseistien

kirjoituksia suhteessa Nietzscheen ja länsimaisen kirjallisuuden antimoderniin traditioon.

Merimatka tarjosi aikaa epämuodolliselle ajatusten vaihdolle. Kuva: Ringa Takanen.

Dekadenssi ja nykyhetki

Konferenssin keynote-luennot syvensivät kokonaisuutta mielenkiintoisesti luomalla siteitä 1800-1900-lukujen vaihteen dekadenssin ja nykyhetken välille. Ensimmäinen keynote-puhuja, Helsingin yliopiston professori Pirjo Lyytikäinen avasi konferenssin aiheella "Sensing the End: Moods and Emotions in End Games". Lyytikäinen käsiteli esityksessään konferenssin avaintemoja: dekadenssia, naturalismia ja emootioita. Hän toi esille konferenssin saaneen nimensä Samuel Beckettin (1906-1989) näytelmästä *Endgame* (orig. *Fin de partie*, 1957). Näytelmän englanninkielinen otsikko viittaa shakkipeleiden loppuun, jolloin on vain vähän nappuloita ja siirtoja jäljellä. Monet konferenssin esitelmät käsitelivät asioita, joita saattoi peilata nykyhetkeen. Lyytikäisen keynoteissa esille tuomat dekadenssin sensibiilitteetit, jaetut myöhäisyyden tunteet sekä tunne länsimaisen kulttuurin rastiasta, jopa tuosta piirtyvät nähdäkseen myös tämän hetken populaarissa retoriikassa ja tunnemaisemassa.

Keskiviikon keynote-luentona oli Utahin yliopiston modernin englantilaisen kirjallisuuden professorin, Matthew Potolskyn esitelmä "Street Scenes: Revolutionary Affect and the Politics of Decadence". Potolsky toi esille 1700- ja 1800-lukujen goottilaisen kauhuromantiikan tavan kääntää Ranskan vallankumouksen jälkeinen poliittinen kuuhunta ja sekasorto vahvoiksi tunteiksi. Kirjallisuuden lajin voi siis nähdä toimivan eräänlaisena psyken varaventtiilinä. Samoin hänen mukaansa dekadentti kirjallisuus oli vallankumouksen kirjallisuutta. Potolsky korosti affektioiden ollen aina tärkeitä politiikalle, Ranskan vallankumouksen politiikka perustui nimenomaan ihmisten tyytymättömyydelle vallitseviin olosuhteisiin, ei filosofiaan. Dekadenssin liittyivät inhottavat tunteet, vastenmielisyys maailmaa kohtaan, jonka osaksi yksilöt eivät tunnista itseään, mutta kokevat silti olevansa oikeutettuja arvostelemaan sitä. Théophile Gautierin (1811-1872) runossa *Préface* (1852) vallankumousluonnollistetaan ohimenevän myrskyn metaforisessa muodossa. Runous nähdään inhimillisenä ja rationaalisenä, kun taas politiikka on emootioita täynnä ja vertautuu luonnon tapahtumiin. Runo voidaan Potolskyn mukaan kuitenkin samalla itsessään nähdä affektiivisena vastareaktionä kaduilla tapahtuvalle myllerykselle.

Konferenssin jälkimmäiset päivät vietettiin Helsingin yliopistolla. Kuva: Ringa Takanen.

Geneven yliopiston professori Patrizia Lombardon keynote-luento käsiteli vihaamisen nautintoa. Lombardo aloitti huomauttamalla, miten tunnetilat seuraavat toinen toistaan jatkuvassa liikkeessä, niin ettemme kykene ottamaan kiinni yksittäistä tunnetta, emmekä pysty täysin ymmärtämään sitä. Emootioiden konstellatio on monimutkainen ja mobiili. Lombardo otti esimerkiksi Lars von Trierin elokuvan *Melancholia*, jonka ensimmäisessä osassa masentunut Justine tulee toisessa osassa yhä vahvemaksi sisaren puolestaan masentuessa. Lombardo näki Trierin näin tuovan esille, miten melankolian tunteeseen sisältyy myös raivoa ja produktiivista voimaa. Lombardon mukaan dekadenttien asenteiden siemenen saattoi löytää 1800-luvun alussa mistä vain. William Hazlitt (1778-1830) kirjoitti teoksessaan "The Pleasure of Hating" (1826), miten viha voi antaa impulssin tehdä asioita. Baudelaire tunnisti raivon ja ylenkatseen Edgar Allan Poen tavassa sarkastisesti imarrella vihaamia ihmisiä.

Viimeisen, Carolyn Burdettin (University of London, UK) luennon jouduin valitettavasti jättämään väliin matkustusaikataulujen vuoksi. Se olisi ollut mielenkiintoinen kuulla aiheensa "Aesthetic Empathy, Group Psychology and World War: Vernon Lee's Decadence" puolesta.

Konferenssikokemus oli kokonaisuudessaan antoisa. Oli erityisen kiehtovaa osallistua kahdessa maassa järjestettävään konferenssiin. Siirtymä autolautalla antoi enemmän aikaa tutustua muihin osallistujiin ja vapaamuotoiseen keskusteluun. Yhteenvetona voisi painottaa, miten erinomaisesti sessiot nivoutuivat yhtenäiseksi kokonaisuudeksi huolimatta erilaisista aiheistaan ja aloistaan. Oli myös ajatuksia herättävää huomata, miten 1800-1900-lukujen vaihteen affektit ja retoriikka toistuvat hyvin samankaltaisina nykyhetkessä. Lausuttakoon esimerkiksi useammassa esitelmässä, ainakin Potolskyn ja Simpsonin alustuksissa, mainittu konservatiivipoliitikko Georges Ernest Boulanger (1837-1891), jonka politiikka perustui ennen kaikkea populaariin tunteeseen ja turhautumiseen. Eiitämättä voi todeta vanhan viisauden: historian tunteminen auttaa paitsi prosessoimaan tapahtunutta myös analysoimaan mahdollisia kehityskulkuja ja tulevaisuuksia.

Ringa Takanen (FM, taidehistoria) valmistelee väitöskirjaa Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksella.

Lisää konferenssin esityksiä ja sisällöistä:

<https://www.tlu.ee/en/ENDGAMES2017/Abstracts>

